

Diplomatanők rivaldafényben: Vira Whitehouse és Bedy-Schwimmer Róza svájci küldetése az első világháború végén¹

Az első világháború utolsó esztendejében, 1918-ban egy amerikai és egy magyar diplomatanő tevékenykedett Svájcban. Ebben az időszakban nem volt szokás nőket diplomáciai munkára felkérni, különösen svájci küldetésre nem. Ekkor ugyanis a nőknek sem az Egyesült Államokban, sem az Osztrák–Magyar Monarchiában nem volt választójoguk, Svájc pedig híres volt arról, hogy sohasem szorgalmazta a nők egyenjogúsítását. Ez és a háborús Bern intrikával teli légköre komolyan próbára tette a két diplomatanőt, akik egymást korábbról, a feminista mozgalmakból ismerték. Vira Boarman Whitehouse az amerikai propagandaminisztérium (Committee on Public Information – CPI) képviselőjeként – tehát nem hivatalos diplomáciai misszióra – érkezett Bernbe 1918. január végén, és karácsony napján utazott haza. Bedy-Schwimmer Rózát Károlyi Mihály küldte Svájcba a háború utolsó napjaiban, novemberben hivatalosan is kinevezte követnek, majd 1919. január közepén visszahívta.²

Vira Boarman 1875-ben született Virginia államban. A Wellesley College-ban végzett, majd 1898-ban feleségül ment a New York-i Norman R. de Whitehouse bankárhoz. A választójogi küzdelemben 1913-ban kapcsolódott be, és 1915-ben, a női választójogról szóló alkotmánykiegészítés New York-i vereségét követően, Carrie Chapman Catt-tól átvette a legerősebb helyi nőszervezet irányítását. Sikeresen lobbizva elérte, hogy New Yorkban 1917 novemberében mégis elfogadták az alkotmánykiegészítést.³ Ebben jelentős segítsé-

¹ Ez a tanulmány az OTKA F 025268., az FKFP 0102/1999. és a Fulbright amerikai kutatási pályázatainak támogatásával készült.

² *Peter Pastor: The Diplomatic Fiasco of the Modern World's First Woman Ambassador, Rosa Bedy-Schwimmer. East European Quarterly, 1975. 3. sz. 273–282. o. és Gregg Wolper: Woodrow Wilson's New Diplomacy: Vira Whitehouse in Switzerland, 1918. Prologue, 1992. 3. sz. 226–239. o.*

³ Az amerikai „Ki kicsoda?” 1918–1919-es kötete alapján. Lásd még *Gregg Wolper: i. m. 227. o.*

get kapott attól a két férfitől, akik később meghatározó szerepet játszottak 1918-as svájci küldetésében: Woodrow Wilson elnöktől és George Creeltől, a CPI igazgatójától.

Whitehouse és Wilson levelezése 1915 augusztusában kezdődött, és mintegy három évig tartott. A téma a New York-i választójogi kampány volt, és a fennmaradt dokumentumokból kitűnik, hogy Whitehouse eredményesen lobbizott a Fehér Házban: az elnök két ízben fogadta, és több, őt támogató nyilatkozatot is kiadott.⁴ Creel hasonlóképpen nagyra becsülte a szüfrazsettet: a CPI munkáját összefoglaló memoárjában egy egész fejezetet szentel Vira Whitehouse svájci küldetésének, kinevezését pedig egyenesen „bölc és szükségszerű lépés”-nek nevezi. A „szükségszerű” szó használata első látásra talán indokolatlannak tűnik, de nem az. Creel korábban együtt dolgozott Whitehouse-szal a New York-i választójogi kampányban, és joggal érezhette úgy, eljött az ideje annak, hogy a nők kormányzatban is bizonyíthassák rátermettségüket. Ugyanakkor Whitehouse-t választójogi munkája során azzal vádolták, hogy nem kellően hazafias, ezért ő is kereste a lehetőséget arra, hogy hazáját szolgálhassa.⁵

Memoárjában Creel kiemeli, hogy Whitehouse szinte egyedül vitte győzelemre a női választójog ügyét New Yorkban. Ráadásul képes volt álláspontját humorral fűszerezve előadni. Erre a legjobb példa a New York Sunban 1914 nyarán megjelent cikksorozata, melynek a „Miért ne adjuk meg a nőknek a választójogot?” címet adta. Ennél is fontosabb volt azonban az, hogy egyaránt nyíltan elítélte a szocialistákat és a Pankhurst típusú radikális szüfrazsetteket, 1915 őszén semmiféle érdeklődést nem mutatott a New Yorkban is megforduló nemzetközi pacifisták – köztük Bedy-Schwimmer – iránt.⁶ Mindezzel elnyerte az elnök bizalmát. 1917 novemberében tehát az volt a helyzet, hogy Creel keresett valakit svájci munkára, Whitehouse pedig a New York-i

⁴ Wilson és Whitehouse levelezése a Kongresszusi Könyvtár kéziratárában Wilson elnök iratai között található. További Whitehouse-iratok vannak a National Archives CPI gyűjteményében (RG 63) és a Schlesinger Könyvtárában (Radcliffe College, Harvard).

⁵ *George Creel: How We Advertised America.* Harper and Brothers, New York–London, 1920. II. rész. 8. fejezet: A svájci munka. Az idézet a 317. oldalon található. A Whitehouse-szal kapcsolatos vádról lásd *Gregg Wolper*: i. m. 228. o.

⁶ *Vira B. Whitehouse: A Year as a Government Agent.* Harper and Brothers, New York–London, 1920. 70. o. Lásd még *Arne Wiltsher: Most Dangerous Women: Feminist Peace Campaigners and the Great War.* Pandora Press, London, 1985. 122–123. o.

kampány sikeres befejezése után a személye elleni támadásokat akarta cáfolni. Az alkalom nem váratott sokáig magára.

1917 decemberében Whitehouse Washingtonba utazott egy választójogi gyűlésre, ahol ismét összefutott Creellel, és azonnal fel is ajánlotta szolgálatait. Creel örömmel vette, és felkínálta neki a svájci kiküldetést. Erről Whitehouse így ír memoárjában: „Amikor felkért [a svájci munkára], azt mondta, hogy azért teszi, mert emlékszik arra, hogy milyen keményen megdolgoztattam. Azt mondta, hogy a rab-szolgahajcsárja voltam.”⁷ A választójogi küzdelem és a háború által felzaklatott amerikai közvélemény ismeretében ez igen bátor és kockázatos döntés volt, ezért úgy állapodtak meg, hogy a kinevezést egyelőre nem hozzák nyilvánosságra. Amikor az információ végül mégis kiszivárgott, Robert Lansing külügyminiszter nyilvánosan elítélte Creel külföldi propagandatevékenységét és Whitehouse kinevezését, ám másnap visszavonta a közleményt.⁸ Ez a kellemetlen közjáték félreérthetetlenül jelezte a várható konfliktusok irányát, ezért érdemes egy rövid kitérőt tenni és felvázolni Wilson, Creel, Lansing, Whitehouse és Lansingné kapcsolatát. Wilson elnök tisztában volt azzal, hogy kabinetjének tagjai nem feltétlenül a hozzájuk tartozó terület szakértői, és szokásává vált, hogy bizonyos feladatok ellátására személyes megbízottakat kérjen fel. Ez volt a helyzet a CPI alapításával is: a nemzeti propagandakampányt nem merte egyetlen minisztériumára sem rábízni. A CPI négyfős vezetőségének tagja volt ugyan Josephus Daniels tengerészeti, Newton D. Baker hadügy- és Lansing külügyminiszter, ám valójában Creel egyedül irányította a munkát. Lansing joggal volt féltékeny Creelre, különösen azután, hogy az elnök a CPI-ra bízta a diplomáciai levelezés nyilvánosságra hozatalát – ami Amerikában a külügy (általában hálás) PR-feladata. Creel „muckraker” újságíró, azaz nagyvárosi oknyomozó riporter volt, és Wilson mindkét választási kampányában fontos szerepet játszott, de nem volt különösebben ismert személyiség. Munkáját végig heves támadások keresztüzében végezte: az általa bevezetett cenzúra alkotmányellenességére hivatkozva egyaránt támadták őt az egyébként féltékeny kollégái, valamint Wilson politikai ellenfelei. A Whitehouse-ügy aligha hiányzott neki, Lansinggel pedig e nélkül is elég baja volt. Tovább rontotta a helyzetet az a tény, hogy Lansing és

⁷ *Vira B. Whitehouse*: i. m. 2–4. o.

⁸ Uo. 7. o.; *New York Times*, 1918. január 9. Whitehouse nem kap hivatalos megbízólevelet.

neje antifeministák voltak, és nem is rejtették véka alá a véleményüket.⁹

Visszatérve 1917 utolsó napjaira (az első híradás Whitehouse kinevezéséről december 30-án látott napvilágot), nyilvánvalóan az történt, hogy Lansing azonnal átlátta a küldetés diplomáciai jellegét és szót emelt ellene. Másnap minden bizonnyal Wilson utasítására cáfolta nyilatkozatát, de ez az incidens egyszer s mindenkorra megrontotta Whitehouse és a State Department kapcsolatait. Creel megbízottja egyelőre nem kapott diplomáciai útlevelet – amire pedig utazásai miatt nagy szüksége lett volna –, sőt a külügy képviselői minden lehető módon keresztbetettek neki, miközben főnökét egyfolytában támadták. Ráadásul Vira Whitehouse tisztában volt azzal, hogy olyan országba utazik, ahol nem nézik jó szemmel a feministákat, és hogy esetleges kudarcában politikai ellenfelei annak bizonyítékát látják majd, hogy nőkre nem lehet ilyen fontos munkát bízni.¹⁰ Ezt a kiküldetést ilyen körülmények között csak nagyon kevesen vállalták volna el.

1918-ban Svájc volt a legfontosabb semleges európai állam. Egyszerre volt szomszédja két antanthatalomnak (Franciaországnak és Olaszországnak) és a központi hatalmakhoz tartozó Németországnak valamint az Osztrák–Magyar Monarchiának; újságjai mindkét tábor nyelvén megjelentek és mindkét táborba el is jutottak. Aligha meglepő, hogy a berni hivatalos amerikai diplomáciai testület létszáma 1913 és 1919 között 71-ről 224-re emelkedett, és ehhez társult még a titkosügynökök hada. A berni amerikai követség alá hét (!) konzulátus tartozott, stábja pedig a háború előrehaladtával egyre bővült: Charles Campbell Romániából érkezett, Allen W. Dulles, a CIA későbbi igazgatója Berlinen át Bécsből, Hugh R. Wilson pedig Berlinen és Bécsen keresztül Dél-Amerikából. Az Amerikai Vöröskereszt és a War Trade Board (Hadikereskedelmi Bizottság) közös képviselő-

⁹ A CPI-ről általában lásd *James R. Mock–Cedric Larson: Words That Won the War: The Story of the Committee on Public Information, 1917–1919.* Princeton University Press, Princeton, 1939. és *Stephen Vaughn: Holding Fast the Inner Lines: Democracy, Nationalism, and the Committee on Public Information.* University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1980. A Wilson-kormányon belüli ellentétekről lásd saját monográfiám nyolcadik, tizedik és tizenegyedik fejezetét: *Tibor Glant: Through the Prism of the Habsburg Monarchy: Hungary in American Diplomacy and Public Opinion during World War I.* Atlantic Research and Publications, Highland Lakes, 1998. Whitehouse a történeteket memoárja 56–58. oldalain meséli el.

¹⁰ *Vira B. Whitehouse:* i. m. 102–106. o. – Az amerikai külügy hozzáállásáról lásd *Gregg Wolper:* i. m. 227–233. o.

je Ellis L. Dresel volt, aki később az amerikai béke delegációban töltött be fontos szerepet, majd pedig hazája vezető diplomáciai képviselője lett Berlinben az 1921. évi amerikai–német különbéke aláírásáig. Bern és különösen a Bellevue Hotel légkörére a világháború alatt az volt jellemző, hogy a diplomaták, akik korábban közeli barátok voltak, most hadban álló kormányokat képviseltek, s bár ugyanabban a hotelben laktak és ugyanabban az étteremben étkeztek, szóba sem álltak egymással. A rivalizálás színtere a tenispálya lett, de az ellenfelek nem a pályán, hanem a pálya használatáért „küzdöttek meg”. S miközben mindkét fél igyekezett szorgalmasan megdolgozni a másik közvéleményét, a felszínen, az egymást követő diplomáciai fogadásokon, mindebből semmi nem látszott.¹¹ Ebbe a különleges hangulatú világba csöppent egy csinos és előkelő New York-i hölgy, aki nem volt hajlandó a színpalak mögött tevékenykedni, sem pedig szórakoztatni magát. Mindezt Pleasant A. Stovall amerikai követ és beosztottjai nem kis meglepetéssel fogadták.

Vira Whitehouse 1918. január 26-án érkezett meg Svájcba, és a követ távollétében Hugh R. Wilson ügyvivő fogadta őt. Wilson azt állította, hogy semmit sem tud Whitehouse kinevezéséről, sőt a CPI létezéséről sem. Creel megbízottjának mondandóját végig sem hallgatta. Nyilvánvalóan nem mondott igazat, a külügy ugyanis január első napjaiban tájékoztatta a svájci követséget Whitehouse küldetéséről, de egy félreértés folytán Hugh Wilson azt hitte, hogy Norman Whitehouse a jelölt.¹² Amikor a tévedésre fény derült, de még Vira Whitehouse megérkezése előtt, a követség arról tájékoztatta a svájci közvéleményt, hogy az amerikai hölgy a svájci nők és gyerekek helyzetének tanulmányozására érkezik Bernbe. Wilson ehhez tartotta magát, s bár a követség dolgozói többször is megpróbálták bevezetni a New York-i hölgyet a társasági életbe, ő minden segítséget megtagadott tőle. Eközben Whitehouse megismerkedett a legfontosabb antantbarát lapok szerkesztőivel és számos vezető svájci értelmiségivel. Két csalódással teli hónap után úgy döntött, hogy hazautazik, és tisz-

¹¹ *Pleasant A. Stovall: Switzerland and the World War.* Manson, Savannah, 1939. 13. fejezet: Néhányan a diplomaták közül; *Hugh R. Wilson: The Education of a Diplomat.* Longmans, Green and Co., London–New York–Toronto, 1938. 176–177., 209–218. o. További érdekes adatok találhatók Allen W. Dulles édesanyjához írt leveleiben: Princeton, Seeley G. Mudd Library: Allen W. Dulles papers, Series 1. Correspondence, 19. doboz. 5. gyűjtő. Dulles, Edith Foster, 1917–1918.

¹² Ekkoriban az amerikai sajtó Mrs. Norman R. de Whitehouse néven emlegette a New York-i aktivistát.

tázza a helyzetet Creellel és Wilson elnökkel. Emlékiratainak vonatkozó fejezeteiben kiábrándultan mutat rá arra a tényre, hogy saját kormányának képviselőivel ellentétben a svájciak őszinte barátsággal és érdeklődéssel kezelték. Ezért Washingtonban fel is ajánlotta a lemondását, de ezt Creel nem fogadta el.¹³

Whitehouse tisztában volt azzal, hogy Amerikában, egy jelentős New York-i nőszervezet vezetőjeként, sokkal jobb tárgyalási pozícióban van, mint Svájcban, minden segítségtől elszigetelve. Így Washingtonban személyesen beszélt Creellel, akit meg is győzött igazáról, Stovall követ pedig hiába lobbizott tovább az elnöknel. Whitehouse beadott egy új, részletes munkatervet, amelyben külön hangsúlyt helyezett arra, hogy a propagandatevékenységet nem titokban, hanem nyíltan kell végezni. Ezt Wilson elnök oly mértékben értékelte, hogy külön ki is emelte a szüfrazsethez intézett hivatalos megbízólevelében. Megbízatásában megerősítve, diplomata-útlevelemel látva és a CPI teljes európai részlegének támogatását élvezve, Whitehouse visszaindult Bernbe. Legfontosabb feladata az volt, hogy a svájci sajtót rendszeresen, hiteles információkkal lássa el Amerikáról és az amerikai mobilizálásról. A hírszolgálat megszervezése mellett dolgozott még fényképekkel, filmekkel és pamflettekkel, valamint megszervezett egy amerikai utat hat vezető svájci újságíró számára. Érdemi munkára mintegy hat hónapja maradt: a CPI berni irodáját július 1-jén nyitotta meg, küldetését karácsonykor fejezte be. A berni követség nem kis megkönnyebbülésére a munkát egy férfi, Guy Crowell Smith folytatta 1919. február 22-ig, az iroda bezárásáig.¹⁴

Vira Whitehouse svájci tevékenységét nem könnyű objektíven értékelni. A külügyesek mindent megtettek, hogy lejárassák őt az amerikai közvélemény és az elnök előtt, de tényekkel alátámasztott érveket sohasem tudtak felvonultatni. Creelhez intézett 9 oldalas végső jelentésében Whitehouse beszámolt ugyan a munkájáról, de nem értékelte. Creel azt írta könyvében, hogy Vira Whitehouse a küldetést sikerrel teljesítette, s bizonyítékként az Amerikában járt svájci újságírókat idézte; ám minden további beszámolóját kizárólag Whitehouse

¹³ Lásd Whitehouse memoárjának második és negyedik fejezetét.

¹⁴ *Vira B. Whitehouse*: i. m. 103–106. o., valamint a hatodiktól a kilencedik fejezetig; *George Creel*: i. m. 320–321. o.; *Gregg Wolper*: i. m. 233. o. Whitehouse diplomata-útlevele a Schlesinger Library gyűjteményében (Series 1. Woman Suffrage, Vira B. Whitehouse papers, M-133, B15. tekercs), a CPI svájci irodájának bezárásáról szóló iratok pedig a National Archivesban (RG 63. CPI 21-A1. 1. doboz.) találhatók.

memoárjára és végső jelentésére alapozta, s pozitív véleményével önmagát is igazolni próbálta. Guy C. Smith jelentése sem segít: ő egyszerűen közölte, hogy tovább folytatta Whitehouse munkáját, és idézett néhány svájci forrást, amelyek pozitívan ítélték meg a CPI tevékenységét. Tovább nehezíti az értékelést az a tény, hogy ehhez hasonló munkát amerikai személy nem végzett a háborús Európában.¹⁵ Amit biztosan tudunk: Whitehouse 1918. január 26-án érkezett meg Svájcba, de a munkát csak július 1-jén tudta elkezdni. Tevékenységét saját kormányának diplomáciai képviselői elleneztek és akadályozták, ráadásul a CPI pénzügyi forrásait csak július végén nyitották meg számára. Korábban többször is járt ugyan Svájcban turistaként, de franciául csak néhány szót tudott, németül pedig egyáltalán nem beszélt. Ezek a tények döntően befolyásolták munkáját.

Whitehouse vitathatatlanul legnagyobb sikere az amerikai hírszolgálat megszervezése volt. A CPI Külföldi Sajtóirodája (Foreign Press Bureau) napi hírösszefoglalót küldött neki a diplomáciai futárszolgálatlaltal és a haditengerészeti hírszerzés segítségével. Mindegyik napi küldemény négy-öt, egyenként ötven-százszavas hírt tartalmazott. Ezek a hírek széles skálán mozogtak. A hagyományos témák mellett – amerikai segítség a szövetségeseknek, Wilson beszédei stb. – a propagandatevékenységet segítő híreket is szép számmal találhatunk köztük. Ebbe a kategóriába tartozik a Romániának adott amerikai hadikölcsönről szóló információ éppúgy, mint a különböző beszámolók Masaryk amerikai tevékenységéről, vagy az Európában állomásozó amerikai katonák ellátásáról. A CPI svájci irodájának dolgozói a kellően érdekesnek ítélt cikkeket lefordították és eljuttatták a megfelelő (értsd: antantbarát) lapokhoz. Minden második héten készítettek egy hosszabb hírösszefoglalót, s a vasárnapi amerikai napilapok mintájára ezt fényképekkel egészítették ki. William B. Fife javaslatára Whitehouse felkérte a svájci hatóságokat, hogy a híreket megjelenésük előtt cenzúrázzák; így védtek ki azokat a német vádakat, melyek szerint a CPI propagandatevékenységével megsérti a svájci semlegességi törvényeket. Az egyre erősödő támadások a németbarát svájci sajtó hasábjain egyértelműen mutatják az amerikai hírszolgálat sikerét. 1918. október 8-án kelt memorandumában Whitehouse azt jelentette, hogy a svájci sajtó 123 CPI-cikket közölt le változtatás

¹⁵ Gregg Wolper: i. m. 236–237. o.; George Creel: i. m. 316–327. o. Whitehouse és Smith összegző jelentései a Whitehouse-iratok között találhatók. (12. gyűjtő. VBW's report on her activities in Switzerland.)

nélkül. Vállalkozása sikerét emlékirataiban négy tényező együttes hatásának tulajdonította. 1. A szövetségesek hadisikerei megerősítették a CPI híradásait az amerikai hadipar teljesítményéről. 2. A CPI nyíltan végezte svájci munkáját, célja az amerikai és a svájci nép közti kapcsolat javítása volt, s ezt Svájcban kellően értékelték is. 3. Az antantbarát svájci lapok támadásai a németbarát sajtótermékek ellen olyan helyzetet teremtettek, amelyben az utóbbiak is leközltek amerikai híreket; végül, de nem utolsósorban 4. a CPI volt az egyetlen hiteles amerikai hírforrás, Amerikára pedig mindkét fél kíváncsi volt.¹⁶

Creel – és esetenként Whitehouse – állításai ellenére a CPI a pamfletekkel és fényképekkel végzett propaganda terén sokkal kevesebb sikert ért el. Svájcban 1918-ban olyan súlyos volt a papírhány, hogy egyes újságok meg sem jelentek. A CPI-pamfletek első sorozatát augusztus 17-én postázták Whitehouse-nak, de egy hónappal később kelt válaszából az derül ki, hogy meg sem kapta az anyagokat. Végül is a CPI Svájcban összesen tíz pamfletet jelentetett meg (egyenként tízezer példányban), ebből kilencet csak németül, egyet pedig németül és angolul. A pamfletek Wilson beszédeit, valamint a német-bolshevik összeesküvésről szóló, egyébként a CPI által hamisított dokumentumokat tartalmazták.¹⁷ A papírhány a fényképekkel végzett munka korlátait is megszabta. Creel azt állítja ugyan, hogy Whitehouse „megtöltötte a svájci kirakatokat amerikai témájú fotókkal”, ám svájci képviselőjének jelentései és levelezése nem ezt mutatják. A fényképek fő forrása a CPI Külföldi Sajtóirodája mellett az American Expeditionary Forces (Amerikai Expedíciós Hadsereg – AEF) volt, s Whitehouse a képeket egy példányban kapta meg. Az is előfordult, hogy az egyébként is borsos áron dolgozó svájci fotós a saját maga által megszabott árat is kevesellte, és nem volt hajlandó elvégezni a képek sokszorosítását. Whitehouse joggal mondhatta, hogy „ezt a munkát csak késve tudtuk elkezdni”, és ezt tükrözi a témában folytatott levelezése is: augusztus 14-én és október 25-én kelt leveleiben szinte szó szerint ugyanezeket a problémákat nevezte

¹⁶ *George Creel*: i. m. 319–323. o.; *Vira B. Whitehouse*: i. m. 136–148. o. – A sajtóközlemények a CPI iratok között találhatók (RG 63: CPI 21-B1-3); Whitehouse idézett jelentése szintűgy (CPI 21-A1: 1. doboz: gyűjtő: Kennaday, Foreign Press Bureau).

¹⁷ *George Creel*: i. m. 323. o.; *Vira B. Whitehouse*: i. m. 148–149. o., valamint végső jelentése. A pamfletek a CPI-iratok között találhatók meg (CPI 21-C2). Wolper utal Wilson beszédeinek olasz fordítására is (235. o.), de ezeket nem a CPI svájci irodája jelentette meg.

meg.¹⁸ A filmekkel végzett propaganda szintén megoldhatatlan feladatok elé állította a CPI-t, pedig odahaza ez bizonyult a leghatékonyabb módszernek. A mozifilmek előtt a CPI külön programot szervezett az amerikai nézők számára. Az előadás előtt az ún. four-minute men kampány keretében CPI-aktivisták négyperces előadást tartottak a háború éppen aktuális – heti rendszerességgel kijelölt – kérdéseiről, majd 5-30 perces propagandafilmeket vetítettek. Ugyanezt Svájcban természetesen nem lehetett megtenni. Creel terve az volt, hogy az amerikai mozifilmek előtt mutassák be a CPI által készített propagandafilmeket („Pershing keresztes lovagjai”, „Négy zászló alatt”). Ezt azonban a szövetségesek közti ellentétek, valamint a szigorú svájci import- és semlegességi törvények gyakorlatilag lehetetlenné tették. Creel a problémát úgy oldotta meg, hogy megszerezte a CPI számára az amerikai filmek svájci forgalmazásának kizárólagos jogát és elintézte, hogy a filmeket a diplomáciai futárszolgálat juttassa el Bernbe. Ugyanakkor arra utasította Whitehouse-t, hogy minden filmet cenzúrázzon – ezzel azonban megoldhatatlan helyzet elé állította svájci képviselőjét, aki megfelelő segítség hiányában a nyomtatott propagandával kapcsolatos tevékenységet is alig tudta elvégezni. A CPI svájci igazgatója csak október 29-én talált megoldást, amikor a hadseregtől kikért Valentini hadnagyot megbízta ezzel a munkával. Creel önigazololó állításai ellenére megállapíthatjuk, hogy az amerikai filmes propaganda Svájcban gyakorlatilag el sem kezdődött, ugyanis 1918 őszén „a rendszeresen ismétlődő spanyolnáthajárványok miatt a mozik szinte állandóan zárva voltak”.¹⁹

Whitehouse rendkívül fontosnak tartotta a személyes benyomásokat, ezért vállalkozott arra, hogy amerikai körutat szervezzen hat svájci újságírónak. Ez a misszió világosan mutatta az amerikai prioritásokat és a szövetségesek közti ellentéteket. A CPI svájci igazgatójának eredeti terve az volt, hogy antantbarát svájci politikusokat küld Amerikába, erről azonban a franciák hallani sem akartak. A végső kompromisszum értelmében politikusok helyett újságírók utaztak, ám mivel az út Amerikába Franciaországon keresztül veze-

¹⁸ George Creel: i. m. 324–325. o.; Vira B. Whitehouse: i. m. 146–147. o. és végső jelentése. A két levél közül az elsőt a bázeli konzulátuson dolgozó Philip Hollandnak, a másodikat az AEF kötelékébe tartozó A. L. James ezredesnek küldte. Mindkettő lelőhelye: CPI 21-A1: 1. doboz: H és I–J gyűjtők.

¹⁹ George Creel: i. m. 324. o.; Vira B. Whitehouse: i. m. 151–155. o. – Whitehouse filmekkel kapcsolatos levelezését lásd CPI 21-A2, a mozikról és az influenzáról szóló idézet végső jelentésében olvasható.

tett, szó sem lehetett nem feltétlenül megbízható (értsd: nem antantbarát) résztvevőkről. Végül a franciák oly sokáig halogatták a vízumok megadását, hogy a delegáció csak a háború legutolsó napjaiban érkezett meg az újjvilágba. Whitehouse még utólag sem volt hajlandó elismerni a terv értelmetlenségét, és memoárjában az alábbi megjegyzéssel zárja a vonatkozó fejezetet: „Ha nem kötötték volna meg a fegyverszünetet a delegátusok [Svájcba való] visszatérését megelőzően, beszámolóik és jelentéseik minden bizonnyal jelentősen felgyorsították volna a háború befejezését.”²⁰

Vira Whitehouse svájci propagandatevékenységét összességében mégis sikeresnek mondhatjuk. Legfontosabb feladatát – a svájci és azon keresztül a német közvélemény „megdolgozását” – sikerrel végezte. Ugyanakkor eleve túlzottak voltak azok az elvárások, hogy a háborús Európa közepén megismételje a CPI sikeres amerikai kampányát (a fotókkal és filmekkel kapcsolatban megfogalmazott elvárások ezt mutatják). A propagandairodalom pamfletek formájában történő terjesztése volt az egyetlen olyan terület, ahol aktívabb munkát fejthetett volna ki. Az a tény, hogy a pamfleteket német nyelven jelentették meg, és hogy ezek szinte kizárólag Wilson beszédeit tartalmazták, arra utal, hogy a kampány célpontja elsősorban nem a svájci, hanem a német közvélemény alakítása volt. Ez a megállapítás átvezet bennünket Whitehouse svájci tevékenységének egy eddig nem tárgyalt, sőt a résztvevők által egyenesen tagadott területére.

Whitehouse memoárjában határozottan elhatárolta magát a diplomatáktól, és ismételten hangsúlyozta, hogy semmiféle titkos tevékenységet sem folytatott.²¹ Ezeket a kijelentéseket azonban bizonyos fenntartásokkal kell kezelnünk. Küldetése a kezdetektől fogva diplomáciai jellegű volt: hivatalosan megfogalmazták azt a feladatát, hogy az európai diplomácia nem hivatalos fővárosának számító Bernből „dolgozza meg” a semleges svájci és az ellenséges német közvéleményt. Munkája során rendszeresen kapcsolatban állt hivatalos diplomatákkal (a svájci amerikai külképviselet dolgozóival), helyi politikusokkal (így Calonder svájci köztársasági elnökkel), valamint titkosügynökökkel (például George D. Herronnal, Wilson svájci különmegbízottjával). Svájci missziója mai szóhasználatlaltal élve

²⁰ Vira B. Whitehouse: i. m. 167–179. o., az idézet a 179. oldalon olvasható. A CPI-iratok között található levelezésének mintegy egyötöde ezzel a kérdéssel foglalkozik.

²¹ Ezt memoárja 10. oldalán bejelenti, és többször megismétli. Ugyanezt állítja végső jelentésében is.

kultúrdiplomáciai volt, amivel a külügy dolgozói nemcsak hogy tisztában voltak, hanem egyenesen saját munkakörük csorbításának tekintették. Az amerikai, a szövetséges és a semleges diplomátákkal és politikusokkal való kapcsolattartás mellett Whitehouse az amerikai katonai hírszerzéssel, sőt az ellenséges államnak tekintett Magyarországgal hivatalos diplomáciai képviselőjével, Bédy-Schwimmer Rózával is szorosan együttműködött. Mindez svájci küldetését teljesen más megvilágításba helyezi.

Whitehouse a svájci német propagandáról rendszeresen jelentéseket küldött W. F. H. Godson ezredesnek, a berni amerikai katonai attasénak. Amikor a washingtoni fővezérség részéről Churchill ezredes tájékoztatást kért a svájci német sajtó helyzetéről, Godson helyette a kérést automatikusan Whitehouse-hoz továbbította. Válaszként egy részletes, három oldal terjedelmű áttekintést kapott. Október 5-én Whitehouse arról tájékoztatta Donald McPhearson századost, az AEF svájci hadtápfőnökét, hogy az olaszok Wilson elnök 14 pontja ellen agítálnak. Emellett rendszeres kapcsolatban állt az AEF két vezető hírszerzőjével, van Deman és Nolan ezredesekkel. 1918 augusztusában az amerikai külügyminisztérium és a CPI egy Mostowski nevű titkosügynököt küldött Svájcba azzal a feladattal, hogy létesítsen kapcsolatot a Litván Nemzeti Tanáccsal. Whitehouse-t írásban tájékoztatták a misszióról és utasították, hogy adjon meg neki minden támogatást. A Whitehouse–Mostowski-kapcsolat legalább november elejéig létezett.²² Ezek a példák rávilágítanak a helyzet sajátos voltaira: Vira Whitehouse számára a svájci német és olasz propaganda megfigyelése, a katonai hírszerzéssel ápoltszoros kapcsolat és a titkosügynökök támogatása nem számított sem diplomáciai, sem pedig titkos tevékenységnek. Az amerikai hölgy őszinteségéhez a fennmaradt dokumentumok tükrében kétség sem férhet, ez a kettősség egyszerűen nem tudatosult benne. Ez azért is érdekes, mert a Bédy-Schwimmer Rózával ápoltszoros kapcsolata feloldhatatlan morális dilemma elé állította őt. Választania kellett egy ellenséges állam általa korábbról ismert és megbecsült képviselője, valamint hazája diplomáciai képviselői és hírszerzői között. Mielőtt azonban erre rátérnénk, érdemes röviden áttekinteni a magyar szüfrazsett addigi pályafutását, hiszen annak részletei Magyarországon viszonylag kevésbé ismertek.

²² Minden itt idézett levél a CPI-iratok között található (CPI 21-A1: 1. doboz: G és H, 2. doboz: M és N, 3. doboz: V gyűjtők). A Mostowskival kapcsolatos iratok a CPI svájci irodájának táviratai között (CPI 21-A4) találhatók.

Bédy-Schwimmer 1877-ben született Budapesten. Húszévesen csatlakozott a Nőtisztviselők Országos Egyesületéhez, majd 1903-ban megalapította a Magyar Dolgozó Nők Egyesületét. Egy évvel később, első komolyabb külföldi útját követően, a szintén pesti Glücklich Vilával létrehozta a Feministák Egyesületét. 1913-ra Európa egyik legismertebb feminista vezetője lett. Kilenc nyelven beszélt, cigarettázott, bort ivott, feltűnően öltözködött: mindent megtett azért, hogy felhívja magára a figyelmet és provokálja környezetét.²³ 1914 júliusában éppen Londonban tartózkodott, ugyanis Carrie Chapman Catt amerikai feminista kérésére átvette a Nemzetközi Női Választójogi Szövetség (International Woman Suffrage Alliance) nemzetközi sajtóosztályának vezetését. Július elején egy villásreggeli alkalmával felhívta Lloyd George figyelmét a szarajevói merénylet következtében kialakult helyzet komolyságára. A későbbi brit miniszterelnök emlékirataiban megemlíti, hogy ismerősei közül 1914 nyarán egyedül Bédy-Schwimmer ítélte meg helyesen a helyzetet.²⁴ A magyar szüfrasset 1914-ben és 1915-ben is megfordult az Egyesült Államokban; ekkor legfontosabb céljának a háború mielőbbi lezárásának előmozdítását tekintette. 1915. április végén Hágában ülésezett a Nők Nemzetközi Kongresszusa, s ezen Bédy-Schwimmer főszerepet játszott. A kongresszus határozatban szólította fel a semleges államok vezetőit, hogy azonnal kezdjenek el közvetíteni a hadban álló felek között. A konfliktushelyzeteket mágnesként vonzó magyar feminista a kongresszus utolsó, viharos ülésén azt is elérte, hogy a szervezet által kinevezett delegációk személyesen juttassák el a határozatot az illetékes államfőkhöz. Bédy-Schwimmer javaslatát az első nemzetközi konferenciáján részt vevő Whitehouse hevesen ellenezte. Ekkor találkoztak először.²⁵ Második amerikai útja alkalmával Bédy-Schwimmer rábeszélte Henry Ford amerikai autómágnást, hogy finanszírozzon egy „békehajót”, ám ezt az amerikai közvélemény a Lusitania elsüllyesztése után nem nézte jó szemmel. Ekkor társaival együtt New Yorkban is megfordult, de a választójogi küzdelemmel elfoglalt Whitehouse nem volt hajlandó fogadni a számára kellemetlen pacifista delegációt.²⁶ Ekkor még egyikük

²³ Anne Wiltsher: i. m. 8–11. o. – Ez a kötet azért nagyon fontos, mert feldolgozza a New York-i Schwimmer-Lloyd gyűjtemény Magyarországon gyakorlatilag ismeretlen anyagait.

²⁴ Peter Pastor: i. m. 274. o.

²⁵ Anne Wiltsher: i. m. Ötödik fejezet; Vira B. Whitehouse: i. m. 238–240. o.

²⁶ Tibor Glant: i. m. 59. o.; Anne Wiltsher: i. m. 122–123. o.

sem gondolta, hogy legközelebb 1918 végén Svájcban találkozhatnak majd.

Bédy-Schwimmer Róza 1918 októberének utolsó napjaiban érkezett Bernbe Károlyi Mihály nem hivatalos diplomáciai képviselőjeként, hogy képviselje és ismertesse a magyar álláspontot. Az új, demokratikus Magyarország egyetlen esélye az „igazságos wilsoni béke” lehetett, s Károlyi választása éppen azért esett Bédy-Schwimmerre, mert köztudott volt, hogy Wilson elnök kétszer is fogadta őt. A fenti tények ismeretében Károlyi joggal gondolhatta, hogy bátor, de megalapozott döntést hozott,²⁷ pedig politikai pályafutásának egyik baklövését követte el. Ő ugyanis nem tudhatta, hogy Bédy-Schwimmer több okból is persona non grata volt a Fehér Házban. 1914-ben Wilson valóban fogadta őt, de ezt követően a magyar aktivista az elnökkel való egyeztetés nélkül nyilatkozott kettejük találkozásáról. Ezt az amerikai elnök annyira zokon vette, hogy 1915-ben csak és kizárólag Jane Addams határozott kérésére volt hajlandó ismét fogadni őt. Bédy-Schwimmer amerikai megítélését tovább rontotta a Ford „békehajó” sikertelen európai útja, valamint az a tény, hogy a brit és az amerikai titkosszolgálat egyaránt szocialistának minősítette őt.²⁸ 1918 novemberében azután politikai ellenfelei (többek között a Windischgraetz Lajos vezette csoport tagjai) egyenesen bolsevizmussal vádolták, sőt ez a valótlanság még a hetvenes évek amerikai történetírásában is visszaköszönt.²⁹ Ekkoriban Bédy-Schwimmer legfontosabb amerikai munkatársai a későbbi Nobel-békedíjas Jane Addams mellett a már említett Carrie Chapman Catt, valamint Emily Greene Balch voltak: mindhárman felső középosztálybeli fehér nők, a nemzetközi nőmozgalom kiemelkedő alakjai, akik semmiféle „baloldali veszélyt” sem jelentettek az amerikai demokrácia számára. 1918 őszén természetesen nem az számított, hogy mi az igazság, hanem az, hogy a legfontosabb döntések meghozói, az antant vezető politikusai mit hittek igaznak, és hogy milyen módszerekkel kívánták elérni céljaikat.

Bédy-Schwimmer Róza küldetése eleve kudarcra volt ítélve. Creelhez hasonlóan Károlyit is támadták bátor döntése miatt, s csak személyes közbenjárásával sikerült elérnie Bédy-Schwimmer hivata-

²⁷ *Károlyi Mihály: Az új Magyarországért. Válogatott beszédek és írások. Vál.: Lútván György. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1968. 470–471. o.*

²⁸ *Tibor Glant: i. m. 57–60. o.*

²⁹ *Edward Robb Ellis: Echoes of Distant Thunder: Life in the United States, 1914–1918. Coward, McCannand Geoghegan, New York, 1975. 254. o.*

los kinevezését november 18-án.³⁰ Ugyanakkor Bernt elárasztották a hivatalos, félhivatalos és önjelölt magyar követek, hiszen mindenki világosan látta a svájci főváros kulcsszerepét. Mindez azzal járt, hogy Bédy-Schwimmer nem tudta „elfogadtatni”, hogy valóban ő az egyetlen hivatalos magyar diplomata Bernben.³¹ Tovább nehezítette helyzetét az is, hogy a svájci kormány, amely jelentős mértékben függött az amerikai élelmiszer-szállítmányoktól, elfogadta ugyan Whitehouse félhivatalos státusát, de Magyarország hivatalos diplomatanőjét nem volt hajlandó komolyan venni. Bédy-Schwimmer sohasem készített összefoglaló jelentést svájci missziójáról, Károlyi pedig csak röviden tárgyalja az eseményeket memoárjában. A fenti tények tükrében a XX. századi magyar történelem egyik érdekes s a mai napig megválaszolatlan kérdése, hogy a magyar szüfrazsett miért vállalta a kiküldetést.

Bernbe érkezése után Bédy-Schwimmer keresni kezdte a kapcsolatot az amerikaiakkal, és hamarosan megtudta, hogy Whitehouse is a svájci fővárosban van. Azonnal érintkezésbe is lépett vele, és kérésére az amerikai hölgy összehozta őt több amerikai diplomatával. Néhány nappal később azután Whitehouse kérte Bédy-Schwimmer segítségét. Wilson elnök úgy döntött, hogy kiáltványt intéz a Monarchia „felszabadított” népeihez, és a CPI svájci igazgatónöje kapta a feladatot, hogy a dokumentumot fordíttassa le a megfelelő nyelvekre, és juttassa célba. A volt Monarchia területéről a napokkal korábban érkezett, állítása szerint hivatalos antantbarát diplomáciai küldetésben járó, kilenc nyelven beszélő Bédy-Schwimmer Róza volt az egyetlen, aki ebben segíteni tudott neki. A két hölgy a kész fordításokat egy hollywoodi filmbe illő autóskaland során el is juttatta a címzettekhez. Magyarországról nézve úgy tűnhetett, hogy Bédy-Schwimmer amerikai kapcsolatai valóban jelentősek, s nyilvánvalóan ennek köszönhette hivatalos kinevezését is.³² Ugyanakkor Whitehouse-t mind a berni követség, mind pedig az AEF hírszerzői figyelmeztették arra, hogy a Bédy-Schwimmerrel fenntartott kapcsolata összeegyeztethetetlen a hivatalos amerikai politikai irányvonallal. Indoklásul a magyar diplomatanő (állítólagos) bolsevik kapcsolatait említették,³³ ám

³⁰ *Peter Pastor*: i. m. 277–278. o.

³¹ Erről részletesen lásd Károlyi és Bédy-Schwimmer levelezését: Károlyi Mihály levelezése. I. k. 1905–1920. Szerk.: *Litván György*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.

³² *Vira B. Whitehouse*: i. m. 232–253. o.; *Peter Pastor*: i. m. 276–278. o.; *Gregg Wolper*: i. m. 234–236. o.

³³ Whitehouse Godson és van Deman ezredesekkel folytatott, korábban már idézett levelezésében vannak erre utalások.

sokkal inkább arról volt szó, nem akarták azt a látszatot kelteni, hogy a Wilson-kormány bármilyen formában támogatná Károlyit. Erről ugyanis szó sem volt, s ezt magyar részről tudomásul kellett volna venni, hiszen októberi üzenetváltásuk során Wilson egyértelműen közölte Andrássy Gyulával, hogy a 14 pont, és elsősorban a Monarchia federalizálására vonatkozó tizedik pont, az eredeti formában már nem érvényes.

A megismételt figyelmeztetések ellenére Whitehouse és utóda, Guy Smith rendszeres kapcsolatot tartott fenn a magyar diplomatanóval. Emiatt december elején Stovall és Hugh Wilson megszakította a kapcsolatot Bédy-Schwimmerrel. Ezt egy Whitehouse-hoz intézett, december 7-én kelt hatoldalas levélben a magyar hölgy szövé is tette: „Ebben a számomra teljességgel értelmezhetetlen helyzetben azzal a kéréssel fordulok Önhöz, hogy próbálja elmagyarázni nekem, mi is történhetett.” Ezt követően összefoglalta a háború mielőbbi befejezéséért végzett munkáját, kapcsolatfelvételét az amerikai diplomatákkal Bernben, vázolta az új magyar kormány helyzetét és az ország nehézségeit, s tagadta a bolsevizmus vádját. Ezt követően leírta, hogy milyen körülmények között szakadt meg a kapcsolata Stovall-lal és Wilsonnal, majd ékesszólóan érvelt az audiatur et altera pars elv mellett: „S végül, de nem utolsósorban, az ellenünk elkövetett igazságtalanságot csak tovább fokozza, hogy mindenki mást meghallgatnak, csak a magyar álláspontot nem... Úgy tűnik, hogy az antant meghallgatja és bátorítja Magyarország minden ellenségét. Nem volna lehetőség arra, hogy Károlyi vagy különmegbízottja – ismétlem, minden kötelező érvényű ígéret nélkül – Wilson elnökkel vagy különmegbízottjával ismertesse a magyar álláspontot?” Zárásként előre megköszönte Whitehouse segítségét és hangsúlyozta, hogy itt nemcsak Magyarország jövőjéről, hanem egy jobb világ megteremtéséről is szó van.³⁴ Whitehouse válasza nem maradt ugyan fenn, de a három nappal később van Deman tábornokhoz intézett leveléből kiderül, hogy megtette a szükséges lépéseket, ám ismét a korábban már említett falakba ütközött: „Kérem, ossza meg velem a Rozika Schwimmer [sic] ellen szóló információit. Már korábban is jeleztem Önnek, hogy véleményem szerint tisztességes küldetésben, a jelenlegi magyar köztársaság képviselőjeként tevékenykedik, és nem német vagy bolsevik ügynök. Nagy segítségemre lehet a munkámban, s noha megbízom a

³⁴ Hoover Institution on War, Revolution, and Peace. (Stanford) Bédy-Schwimmer papers. 2. doboz.

saját ítélőkéességemben, bizonyára befolyásolna, ha rendelkezésemre bocsátana minden olyan, rá nézve terhelő információt, amely az Ön vagy hivatala birtokában van.”³⁵ Természetesen semmiféle terhelő adatról sem kapott tájékoztatást. Ezt az incidenst azért érdemes felidézni, mert világosan mutatja, hogy Bedy-Schwimmer diplomáciai küldetése december közepére zsákutcába futott. Ezt ő is belátta, és december 25-én (Whitehouse hazautazásának napján) felajánlotta lemondását, ám Károlyi nem fogadta el.³⁶ Egy 1945-ben kelt, Károlyihoz intézett levélben Bedy-Schwimmer azt állította, hogy rendszeres kapcsolatban állt francia és amerikai diplomatákkal, de az általa említett Johnston (amerikai) ezredesnek nem sikerült nyomára akadnunk. A kutatható dokumentumok alapján úgy tűnik, hogy a berni követség egy Herbert H. Field nevű amerikai professzort használt összekötőként, és ő lehetett a magyar diplomatanő kapcsolata is. Ugyanebben a levélben Bedy-Schwimmer megemlítette, hogy az amerikaiakkal olyan szoros volt az összeköttetése, hogy egymás autóit is használták, és leírta, hogyan beszélt rá Alonzo E. Taylort, hogy 1919. januári közép-európai küldetése során feltétlenül látogasson el Magyarországra is.³⁷

Whitehouse és Bedy-Schwimmer kapcsolatának közvetett bizonyítéka lehet az utalás azokra a propagandaeszközökre, amelyeket a magyar diplomatanő egyik, 1918. november 7-én Károlyihoz intézett levelében említett: „A hírszolgálat megindítása naponként küldendő kurrierok révén, sürgönyök útján, fénykép és illusztrálási anyag szolgáltatásával haladéktalanul szükséges.”³⁸ Az idézett mondatban feltűnő a fényképes propagandára való utalás. Azt már korábban említettük, hogy a fényképes propaganda Whitehouse egyik prioritása volt, még ha rajta kívül álló okok miatt ezen a téren nem is sikerült érdemi munkát végeznie. A CPI joggal tulajdonított különleges jelentőséget a vizuális (és audiovizuális) propagandának: a svájci és azon keresztül a német közvélemény „megdolgozásában” nagy szerepe volt a fronton készült fotóknak és az amerikai hadiipari termelést bemutató képeknek. A svájci német sajtó ugyanis rendszeresen megkérdőjelezte a CPI által közölt amerikai termelési statisztikákat, és erre a legjobb válasz a vizuális szemléltetés volt. A CPI annyira komolyan

³⁵ CPI 21-A1. 3. doboz. V gyűjtő.

³⁶ Károlyi Mihály levelezése. I. k. 383. o.

³⁷ Uo. 388–390. o.

³⁸ Uo. 259. o.

vette a fényképes propagandát, hogy 1919-ben megjelentetett egy fotóalbumot is.³⁹ Whitehouse-éval ellentétben Bédy-Schwimmer küldetése elsősorban diplomáciai jellegű volt, és csak másodlagos feladata volt propagandatevékenység folytatása. A korabeli külföldi magyar propagandában a fényképek nem játszottak fontos szerepet, Bédy-Schwimmer tevékenysége is leginkább a kétségbeejtő fűtőanyaghiánynak és a fegyverszüneti megállapodás megszegésének dokumentálására, valamint a magyar- és Károlyi-ellenes propaganda megcáfolására irányult.

Bédy-Schwimmer Róza érthetően tulajdonított nagy jelentőséget az amerikaiakkal való kapcsolatok ápolásának és fejlesztésének. December folyamán rendszeresen találkozott Whitehouse-szal és Taylorral, s kereste a kapcsolatot Godson ezredessel is. November 3. és január 8. között hét hosszabb levelet intézett House ezredeshez. Ezekben felidézte amerikai találkozásait 1914–1915-ben, vázolta a magyarországi helyzetet, rámutatott a fegyverszüneti megállapodás cseh, román, szerb és francia részről történt megszegésére, és kérte az ezredest, hogy a szövetségesek a magyar álláspontot is vegyék figyelembe. A magyar diplomatanő erőfeszítései nem jártak eredménnyel: a Svájcban akkreditált amerikai diplomatákhoz (Stovall, Wilson) és hírszerzőkhöz (Godson) hasonlóan House ezredes sem foglalkozott érdemben a magyar problémával. Mindezt nem tekinthetjük kizárólag Bédy-Schwimmer kudarcának, hiszen ugyanebben az időszakban Ignóty Pál és a Svájcban élő Havas László kísérletei is hasonló eredménnyel jártak.⁴⁰

December közepétől január 18-án történt felmentéséig Bédy-Schwimmer tevékenysége így leginkább a Svájcba „exportált” magyar belpolitikai viszály felszámolásában, valamint a magyarellenés propaganda és a személye ellen intézett támadások megcáfolásában merült ki. E kérdésekkel foglalkozik 1919. január 2-án kelt, hét oldal terjedelmű memorandumában,⁴¹ valamint Károlyival folytatott levelezésében is. A diplomáciai kapcsolatok fokozatos megszűnése mellett a legnagyobb problémája az volt, hogy Budapesttel való kapcsolata rendszertelenné vált, s ezt szinte minden jelentésében és táviratában szóvá is tette. Jelentéseiből kiderül: átlátta reménytelen hely-

³⁹ *Lambert St. Clair: The Story of the Liberty Loans.* James William Bryan Press, Washington, D. C., 1919.

⁴⁰ New York Public Library, Schwimmer-Lloyd Collection, A 101–113. doboz (levelezés) és A 482–483. doboz (naplók).

⁴¹ Hoover Institution, Bédy-Schwimmer iratok, 2. doboz.

zetét, és nem is igazán bánta megbízásának visszavonását. Megbuktatásának körülményeiről azonban érdemes néhány szót ejteni, ugyanis nem egyszerűen arról volt szó, hogy a svájci köztársasági elnök nem volt hajlandó diplomatanőt fogadni.⁴²

Egy világszerte ismert, rendkívül rámenős magyar diplomatanó volt az utolsó dolog, amit a szövetségesek Svájcban látni kívántak. A franciák és az általuk nyíltan támogatott utódállamok képviselői joggal tarthattak attól, hogy a remek összeköttetésekkel rendelkező Bédy-Schwimmer számukra kényelmetlen információkat tárhat a világ közvéleménye elé, és mindent megtettek azért, hogy a visszahívását kikényszerítsék. Stephen Pichon külügyminiszter attól félt, hogy a közép-európai francia terveket az angolok és az amerikaiak megvétőzzák. Ezért utasította a francia külképviselet dolgozóit, hogy a szövetséges diplomatákkal folytatott megbeszéléseik során helyezték a hangsúlyt arra, hogy magyar részről egy nő diplomáciai megbízatása a jelen helyzetben elfogadhatatlanul „ultraradikális” (értsd: bolsevik) lépés. Pichon és társai nem várt segítséget kaptak mind a Károlyi ellen lobbizó magyaroktól, mind pedig az amerikaiaktól. Arra már korábban rámutattunk, hogy a berni követség vezető diplomatái Whitehouse küldetését sem nézték jó szemmel, de Wilson elnök határozott utasítására kénytelenek voltak együttműködni vele. Bédy-Schwimmer Róza mögött azonban nem állt ott az amerikai elnök, Stovall követ számára ő egyszerűen csak egy legyőzött ország nemkívánatos képviselője volt, ráadásul nő és zsidó is. Erre Pastor Péter kiváló tanulmányában érezhető rosszsallással rá is mutat.⁴³ A legújabb amerikai kutatások nyilvánvalóvá teszik, hogy nem elszigetelt esetről van szó, a századforduló amerikai diplomáciájának egyik meghatározó eleme volt ugyanis az antiszemitizmus.⁴⁴ Ennek a levét itta meg a világ első hivatalosan kinevezett követasszonya. Utóda Svájcban a monarchia diplomáciai testületében nevelkedett Szilassy Gyula báró lett, akit a szövetségesek elfogadtak Magyarország de facto képviselőjének. Újabb két hónap elteltével az ő küldetésének a ta-

⁴² *Peter Pastor*: i. m. 278. o.

⁴³ Uo. 278–281. o.

⁴⁴ *Leonard Dinnerstein*: *Antisemitism in America*. Oxford University Press, New York–Oxford, 1994. Negyedik és ötödik fejezet. *David S. Foglesong*: *America's Secret War Against Bolshevism: US Intervention in the Russian Civil War, 1917–1920*. University of North Carolina Press, Chapel Hill–London, 1995. Második fejezet. Ezt a két művet minden huszadik századi amerikai külpolitikával foglalkozó magyar kutatónak ismernie kellene!

nácsköztársaság kikiáltása vetett véget. Memoárjában Károlyi mindkettejük munkáját sikeresnek értékelte, Bedy-Schwimmerben azonban maradt túske, hiszen a korábban már említett, 1945-ben kelt levelében is felidézi svájci magyar ellenfeleinek egyik kárörvendő megjegyzését: „Na, Károlyi végre levakarta a Schwimmert a trónjáról.”⁴⁵

Vira Boarman Whitehouse és Bedy-Schwimmer Róza 1918. évi svájci missziójának összehasonlításához több szempont eleve adott. Mindketten tapasztalt és sikeres feministák voltak, kormányuk hivatalos képviselőjeként érkeztek Svájcba. Whitehouse feladata elsősorban a propaganda volt, küldetése csak később vált diplomáciaivá. Ezzel szemben Bedy-Schwimmer megbízatása hivatalos, diplomáciai jellegű volt, és csak a szövetséges diplomaták elzárkózása után lett munkájának hangsúlyosabb része a propaganda. Whitehouse svájci háttere kedvező volt, hiszen őt a baráti, a Svájcot élelvező Amerika küldte Bernbe, míg Bedy-Schwimmert a legyőzött és ellenségnek kikiáltott Magyarország stabilnak csak jóindulattal nevezhető kormánya. Másképpen megfogalmazva: Svájcnak szüksége volt Amerika jóindulatára, Magyarországnak pedig Svájcra, utóbbi számára azonban közömbös volt, hogy mi történik a Duna-medencében. Ez magyarázza a svájci vezetés eltérő viselkedését a két diplomatanővel szemben. Érdekes összehasonlítási alapot ad továbbá az a tény, hogy mindkettejüknek meggyűlt a bajuk saját, Svájcban tartózkodó honfitársaikkal. Whitehouse munkáját az amerikai diplomaták, Bedy-Schwimmerét pedig Károlyi politikai ellenfelei akadályozták. Wilson és Creel biztosítani tudta Whitehouse számára a megfelelő munkakörülményeket, ugyanezt a támogatást Bedy-Schwimmer, a helyzet logikájából adódóan, Károlyitól nem kaphatta meg. Érdekes hangsúlyozni, hogy egyiküket sem elsősorban női mivoltuk miatt támadták. Whitehouse esetében rámutattunk arra, hogy az amerikai külügy és annak vezetője erősen megnyírbált hatáskörüket védtek, ám az is egyértelmű, hogy először el sem hitték, hogy Creel egy nőt „küld a nyakukra”. Bedy-Schwimmer esetében rámutattunk arra, hogy miért volt útjában elsősorban a franciáknak, és hogyan provokálták ki visszahívását. A támadások mindkét esetben politikai indíttatásúak voltak, a célpontok női mivolta inkább olcsó kifogás, mint valódi kiváltó ok. Bedy-Schwimmer helyzetét tovább nehezítette zsidó származása is. A Whitehouse–Stovall-vitából kiderül, hogy a déli száрма-

⁴⁵ Károlyi Mihály: Az új Magyarországért. 470–478. o.; Károlyi Mihály levelezése. I. k. 390. o.

zású, erősen konzervatív amerikai követ leginkább emiatt kezelte őt fenntartásokkal. Ugyanakkor mindketten éltek feminista kapcsolataikkal. Whitehouse többször is utal arra, hogy személyes kapcsolatai olyan kapukat nyitottak meg előtte, amelyek a hivatalos diplomaták számára végig zárva maradtak,⁴⁶ Bedy-Schwimmer pedig feministaként szerzett kapcsolataira építette svájci taktikáját. A legnyilvánvalóbb példa természetesen kettejük együttműködése, és érdemes hangsúlyozni, hogy ezt Svájcban nem befolyásolták kedvezőtlenül korábbi vitáik és nézeteltéréseik.

Feltétlenül szót kell ejtenünk a motivációs tényezőkről. Whitehouse a New York-i kampány befejezése után alkalmat keresett arra, hogy megkérdőjelezett hazafiságát bebizonyítsa. Erre meg is kapta Creeltől a lehetőséget, és ehhez foggal-körömmel ragaszkodott. A svájci kiküldetés sikere annyira fontos volt neki, hogy egy teljes évre hátrahagyta férjét és kislányát. A személyes bizonyítási vágy mellett nyilvánvalóan munkált benne a feminista is: tudta, hogy egy sikeres küldetéssel nagyot lendíthet az amerikai nőmozgalom ügyén. Svájci munkája érzelmileg és fizikailag is kimerítette, amit Creel és munkatársai szintén éreztek, s a politikai támogatás mellett (Lansing és Stovall leszerelése) érzelmi támaszt is nyújtottak neki: egyszerűen nem engedték, hogy belefáradjon, belefásuljon a diplomatákkal folytatott harcba és a munkába. Ebben Whitehouse is partner volt, a CPI munkatársaival és az AEF hírszerzőivel folytatott levelezését lefegyverző kedvesség és humorérzék jellemzi.

Bedy-Schwimmer Rózát hazafisága és pacifista meggyőződése egyaránt motiválta: egy demokratikus Magyarország és egy jobb világ megteremtésén fáradozott. Tapasztalt feministaként ő is átlátta a kihívás veszélyeit, és Whitehouse-hoz hasonlóan benne is megvolt a kellő magabiztosság. Károlyival folytatott levelezése sokkal formálisabb kapcsolatra utal, mint a Whitehouse és Creel közti viszony, és soha nem tette szóvá, mennyire megviselte őt a tehetetlenség és a számtalan, személye elleni támadás. Bedy-Schwimmer Róza nem hagyott otthon férjet és gyermeket (bár 1911 és 1913 között férjnél volt), viszont hazája érdekében kockára tette hosszú évek során megszerzett hírnevét és kapcsolatait. Károlyi joggal jegyzi meg memoárjában, hogy akik Bedy-Schwimmert támadták, azok Magyarországnak ártottak,⁴⁷ belőle viszont hiányzott a Creelben meglévő empátia, és nem érzett rá követasszonyának fokozódó csalódottságára.

⁴⁶ Gregg Wolper: i. m. 237. o.

⁴⁷ Károlyi Mihály: Az új Magyarországért. 472. o.

A Bédy-Schwimmer-Whitehouse-történet a különös véletlenek története is. Whitehouse éppen akkor keresett lehetőséget hazafiságának demonstrálására, amikor Creelnek svájci ügynökre volt szüksége. Wilson legbizalmasabb tanácsadói közül egyedül Creel volt az, aki nőket is számításba vett, és a személye elleni támadásokra úgy reagált, hogy teljes mellszélességgel kiállt a miatta (is) támadott Whitehouse mellett. A nemzetközi nőmozgalmi körökben gyakorlatilag ismeretlen Whitehouse Bernben összefutott Bédy-Schwimmerrel, és annak ellenére felismerték egymást, hogy korábban csak egyszer találkoztak. Bernben akkor jöttek össze, amikor igazán szükségük volt egymásra, és Whitehouse éppen aznap indult haza, amikor Bédy-Schwimmer felajánlotta lemondását. Az pedig a sors iróniája, hogy Bédy-Schwimmer Rózára, a jelentéktelen és legyőzött Magyarország hivatalos svájci követasszonyára küldetése kudarca ellenére is emlékszik az utókor, míg Amerika első (félhivatalos) diplomatanőjét, missziója nyilvánvaló sikere ellenére, teljesen elfelejtették.